

Bohuslav BROUK
Zde trapno existovat
Host, Brno 2008, 400 s.

Po roce 1948 se na velmi dlouhou dobu z obzoru české literatury vytratila osobnost spisovatele, básníka, esejisty, spoluzakladatele Skupiny surrealistů v ČSR (1934) Bohuslava Brouka (1912–1978). O tom, jak neobyčejně košatou a rozporuplnou osobností Bohuslav Brouk byl, se můžeme přesvědčit díky edici, v níž jeho literární texty vzniklé v exilu utřídil a poznámkami opatřil Victor A. Denár.

Je dobře, že nezůstalo pouze u krátkého úvodu, ale že jsou v této edici věnovány Bohuslavu Broukovi další tři studie, které zasazují tuto osobnost do širšího kulturního kontextu. Krátký rozhovor s jeho přítelem a pro nás pamětníkem Františkem Listopadem dokresluje jeho nejednoduchou povahu a zároveň dává nahlédnout i do duševního rozpoložení, v jakém Bohuslav Brouk své texty psal.

V knize jsou Broukovy texty rozděleny podle žánru – próza, poezie,

publicistika, korespondence. Úvod, který tvoří doprovodné studie k osobnosti Bohuslava Brouka, a dodatky, jimž, stejně jako úvodu, snad nelze nic vytknout, svědčí o dobré práci nakladatele, který vybavil knihu potřebným kritickým aparátem. Čtenáři se tak dostává do rukou velmi dobře redakčně připravený titul, uspokojující i náročné uživatele.

Bohuslav Brouk pocházel z dobře situované rodiny, z buržoazního prostředí, k němuž se hrdě hlásil. Emigrace však pro něj nebyla jen vykořeněním z materiálně bezstarostného prostředí, ztratil, slovy pamětníka, plán života. Byl člověkem v určitých ohledech velmi nepraktickým; samozřejmě právě v těch ohledech, které jsou pro pobyt v emigraci snad nejn nutnější. Byl však i člověkem přímocharým, možno říci i netaktickým. Přátelství nenavazoval snadno, o to snadněji je dokázal ztrácet. Emigrace, alespoň její počátky, znamenala navíc i duševní a kulturní osamocení.

V Broukových textech se tyto symptomy, s nimiž se nakonec potýkal v emigraci každý, projevují s bezprostřední naléhavostí, což lze vysvětlit mimo jiné i tím, že je psal bez většího časového odstupu. Čtenáře jistě zaujme tematická, žánrová i výrazová šíře textů.

Jeho úvahy se vyznačují nadhledem a vtipem, ale i dosti drsnou ironií, jíž Brouk častuje nejen své okolí, ale i sebe. Nikde však neklesá k bezprostředním vulgaritám a plytkosti sdělovaného, přestože se nevyhýbá expresivnějším výrazům. Jeho psaný projev prozrazuje reflexi poznaného a intelekt pisatele. Skutečnost, že se Brouk na určitých místech snaží o nadhled a vtip, je pouze jednou stranou mince. O pár řádek dál dokáže být velmi sžíravým kritikem.

Dokladem je stať *Úvahy z cesty do Austrálie, jež začíná* zdánlivě vážným přemítáním o poropcích žen, od něhož se autor dokázal bez vyšínutí z vnitřní logiky textu přesunout k problematice kvalit člověka jako jedince a jeho smyslu pro demokracii. Zvolá-

ní posledních vět této úvahy není prosto životní zkušenosti: *Svoboda, Demokracie... ano, znám ji! Měla velkou ošklivou prdel a srdce – ducha snad vůbec žádného* (s. 109).

Otázce, co to vlastně svoboda je, zda lze sloučit svobodu jedince se svobodou a zájmem společnosti, věnoval Brouk podstatnou část svých úvah. Což je pochopitelné, neboť ve svém životě byl podobně konfrontaci sám vystaven. Dodnes platí autorovo vyznání, vyslovené 6. března 1951 v Port Saïdu u příležitosti 101. výročí narození TGM, že právě demokracie potřebuje silné vůdce, nemá-li se státi *nejistým plavidlem* (s. 88).

Právě v exilu se pokusil Brouk tuto problematiku shrnout v rozsáhlém pojednání o svobodě a demokracii. Podmínky v Austrálii, kam se posléze uchýlil a kde asi napsal podstatnou část svých úvah, mu však nedovolily dovést dílo do konce. Výbor z několikasetstránkové studie dává tušit, že problém svobody nebyl pro Brouka jen problémem dvacátého století a zemí tzv. východního bloku, ale že ho vnímal jako dotýkající se celého lidstva, a to nejen v dobách minulých, ale i přítomných, stejně jako budoucích. *Boj za svobodu je a zůstane údělem lidstva jako nezbytný důsledek duchovního, vědeckého a technického vývoje člověka* (s. 205).

Autorovi nelze vytýkat jistou nivelezaci problematiky, nedostatečný výběr a reflexi literatury, nejednoznačnost nebo proměnnost vlastních východisek a soudů. Osamocení v emigraci mu nedovolovalo v diskusi tříbit jednotlivé myšlenky. Také hlubší studium literatury bylo notně omezeno, neboť ta prostě nebyla v Austrálii ve větší šíři k dispozici. Otištěné pasáže nicméně v mnohém obstojí i dnes, mimo jiné pro étos, který je v nich obsažen.

Pojítkem úvah zůstává až neúprosná pisatelova deziluze, pramenící jednak z vlastní životní zkušenosti, ale i z objektivního hodnocení dobové situace. Dvacáté století lze vnímat jako epochu, jejíž krásy velmi rychle

vyvrcholily a vyčerpaly se v jednom dvacetiletí po Velké válce. Pro mnohé z generace první republiky musely být události konce třicátých a čtyřicátých let zdrojem trvalých traumat. Ztráta dosavadních jistot a hledání nové existence, ať již uvnitř, nebo vně železné opony, to jsou symptomy, s nimiž se u osobností žijících v těchto letech setkáváme neustále. Všechny tyto průvodní znaky se otiskují i do Broukových textů.

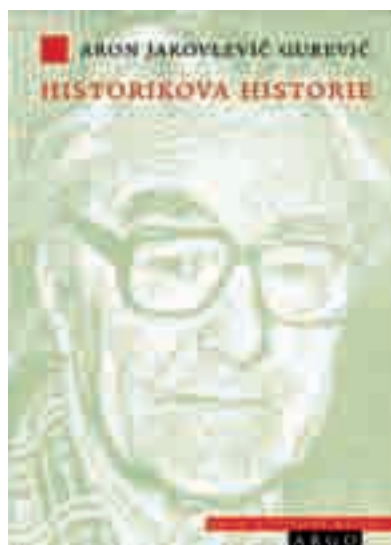
Je zajímavé, že i u něj nalezneme určité stereotypy chování, které bychom u zakladatele surrealismu a u člověka tak bytostně avantgardního nečekali. Přestože měl Brouk s českými komunisty od konce dvacátých let špatné zkušenosti, stal se v roce 1947 členem KSČ. I u něj převládá pocit či alibistický názor, že tam musí být i ti slušní, kteří vyvažují ty neslušné. Sám autor pro ně užívá pojmenování mezci. Podle vlastních slov byl jen ... *jednatelem své místní buňky a [...] spolupodepsal přihlášky asi stovce lidí* (s. 95).

Emigraci, soudě podle toho, co o ní Brouk napsal, nepovažoval za hrdinství. Exulanti (jak je sám nazývá) si odchodem z vlasti zachovali naději na lepší život. Skuteční hrdinové zůstali, přes nejistou budoucnost či přímo osobní ohrožení, doma. Do autorova hodnocení se jistě promítly i názorové a osobní rozbroje české politické reprezentace, která si do emigrace přinesla svůj zvyk politikařit. Broukova tvrzení se zdají být občas přímočará, zvláště mluví-li o tom, že *vésti nectný život ve svobodné zemi je jistě mnohem odpornější než žít nectně v zemích diktatury, kde jsme k tomu násilím doháněni* (s. 58). V příkřím hodnocení se možná bezděčně projevuje dobová teze, podle níž jsou oběti spoluodpovědné za události, jimiž byly postiženy.

Buď jak buď, situace české emigrace, projevující se v osobní a politické animozitě mezi jednotlivci, nakonec vedla k tomu, že se Bohuslav Brouk, milovník Francie, rozhodl tuto zemi opustit a odjet z Evropy do Austrálie.

Jeho úvahy jsou podnětné i dnes. Umožňují pochopit úděl emigranta, jedince vykořeněného nejen z vlasti, ale i ze společenství, s nímž sdílel osud běžence. Je v nich sice podtext deziluze a pocit vřady přítomného marasmu doby, ale autor se nad tuto mez osudu dokázal povznést. Jeho myšlenky jsou místy velmi aktuální – anticipuje i dnešní fenomén globalizace, snad proto, že problémy, jimiž se zabýval, bývají v detailech a v jednotlivostech proměnné, ale ve své podstatě jsou nadčasové. Přečíst si tuto knížku rozhodně není zbytečné.

Martin Tichý

Aron Jakovlevič GUREVIČ
Historikova historie
Z ruského originálu
Istorija istorika
přeložila Jitka Komendová
Argo, Praha 2007, 300 s.

Životní zkušenosti jednoho každého z nás jsou nepřenositelné. Říká se, že každá generace musí opakovat chyby svých předků. Neplatí však ono slavné: *Historia magistra vitae*?

Ruský medievalista Aron Jakovlevič Gurevič podal v *Historikově historii* svědectví o životě v zemi, kde zítra znamenalo již včera. Neomezil se na pouhé chronologické převyprávění

materie. Naopak, pokusil se zachytit podoby a proměny režimu, s nímž se často střetával, a který je vždy, nezapomínejme, utvářen lidmi. Proto před čtenářem *Historikovy historie* defiluje množství osob. Nejedná se samozřejmě vždy o Gurevičovy přátele, učitele a kolegy, ale také o ty, kteří měli moc lidem ve svém okolí znepříjemňovat život. A to nejen život vědecký, ale i osobní, neboť jedno od druhého nejde oddělit.

Nevadí, že mnohá jména neznáme blíže, princip jejich chování je, stejně jako charakter člověka, neměnný. Navíc Gurevič historik viděl jednotlivosti v širších souvislostech a díky tomu se z množství v knize defilujících postav nestala pouhá nicneřikající výplň. Na postojích jednotlivců, na diferencii jejich charakterů přiblížil autor atmosféru doby se všemi obavami a strachem, denuncianstvím, ale i statečností a přátelstvím.

V každé totalitní společnosti, a možná nejenom v ní, je nutné odlišovat míru přizpůsobení, nutnou k přežívání a přežití, Gurevič si byl této povinnosti a reflexe ve svých pamětech, zdá se, vědom. Minimálně na jednom místě, může-li čtenář v odstupu let a s jinou životní zkušeností posoudit, tam, kde popisuje chování svého učitele, však podcenil prostý lidský strach a onu nepřenositelnou zkušenost, stejně jako dispozici k statečnosti, jež je u každého z nás jiná. Jako by tu Gurevič poměřoval jinou dobu jinou, vlastní zkušeností. Nezapomínejme, že svou vědeckou dráhu započal Gurevič až na samém sklonku dlouhé Stalinovy éry, a nebyl tedy poznamenán jedním z nejhroších období novověkých dějin Ruska – terorem třicátých let, natož s ním konfrontován.

Zajímavé a poučné jsou autorovy postřehy o antisemitismu; sám se s ním jako ruský Žid často střetával. A to nejen v pasivní, trpné poloze, ale jako ten, kdo se projevům antisemitismu dokázal postavit. Jistě to nebylo vždy snadné, protižidovské nálady měly v Rusku staletou, přímo pravoslavnou tradici. Antisemitismus po

roce 1917 není pouhým výplodem stranického dogmatismu, ruský antisemitismus prostě internacionálnímu antisionismu předcházela. Historikova historie bezděky potvrzuje existenciální tezi o tom, že Žid nemusí být ten, kdo veřejně vyznává a praktikuje judaismus nebo se hlásí ke své diaspoře, ale i ten, kdo je za Žida označen, přičemž toto označení značí charakterovou vadu, a tudíž odsouzení, zostuzení. O to více musíme obdivovat autorovu zarputilost, odvahu a přímo – v dobrém slova smyslu – drzost, s jakou se dokázal postavit obklopující každodennosti. Navíc Gurevičovo svědectví není pamětí zatrpklého nebo rezignujícího člověka. Nelze, ani s odstupem času a přes autorovu zdrženlivost, s níž líčí své životní peripetie, považovat jednotlivosti z jeho života za pouhé nesmyslnosti nebo jen nepřijemné maličkosti, které takřkajíc nesla s sebou doba. A jen těžko by kdo mohl namítnout: Gurevič, vědec vymezený v oboru severských ság, v dějinách a kultuře každodennosti, navíc historik ve světě uznávaný, stál poněkud stranou, mimo mocenské boje jiných. Nic z toho nesnižuje Gurevičův zápas o prostor svobody, v němž mohl žít a tvořit svá díla. Na příkladu svého života ukazuje cestu, jak si zachovat tvář nejen před sebou samým a před svým okolím, ale i před budoucností.

Jak čtenář z Historikovy historie záhy vyčte, vedl autor tento zápas i na pomyslném poli historie. Nepřekvapuje proto, že jeho kritickému slovu neušli vedle četných ruských historiků ani jeho zahraniční kolegové historici. A to nejenom ti, kteří chtěli svého ruského kolegu ideologicky napravovat, opravovat či uvozovat, jako například Hubert Mohr z NDR.

Kritických, ovšem čistě profesních výhrad se dostalo i francouzským příslušníkům školy Anales. Bude na jiných, aby posoudili, do jaké míry měly tyto výhrady čistě odborný ráz. Gurevičovy námítky vycházely nejen z vědomí kulturní a dějinné odlišnosti západoevropského a ruského geo-

politického okruhu. Jsou důkazem autorova vymezení se vůči slavné historické škole, s níž sdílel neortodoxní – a po stránce teoretického přístupu k materii historického faktu novátorský – přístup.

Gurevičova Historikova historie je knihou čtivou, zároveň však neobvykle smutnou. Marasmus doby je v ní přímo hmatatelný; přestože autor nikde nepřekročil míru slušnosti, ne příliš lichotivý obraz jejich charakteru, který byl u některých jen podlamován všudypřítomným, vžitým a zažitým strachem.

Míru Gurevičova nadhledu a objektivitativy musí v konkrétních případech zhodnotit povolanejší. Paměti jsou vždy a nutně subjektivní. Nikoho z těch, o nichž Gurevič ve svých memoárech píše, bychom však neměli soudit více než autor sám.

Byť je Historikova historie svědectvím jednotlivce, je zároveň historickým pramenem, primárně určeným ruským seminaristům. Autor, v té době již slepý, diktoval své paměti s vědomím pomíjivosti člověka, se záměrem zanechat co nejvěrnější svědectví o sobě a jiných. Aron Jakovlevič Gurevič mnohé zažil, mnohé věděl, dokázal být v mnoha případech nesmlouvavě kategorický, přesto a právě proto je kniha plná otázek, jež autor neklade čtenáři, ale sobě. Je to důkaz vnitřní reflexe, již jinde a u jiných za často postrádáme. V září 2003 ho ohromila tendenčnost a neupřímnost vzpomínek jedné z jeho kolegyně. Gurevič, snad ne náhodou, na poslední stránce svých memoárů hovoří o pokřivených verzích dějin.

Problém pokřivených dějin není přítomen pouze v Rusku. Každý národ si konstituuje své dějiny, a to často na podkladě novodobých mýtů, mnohdy i omylů. Nezřídka se tak děje, jak víme, i záměrně. Gurevičovy paměti ukazují, že i v tak subjektivních sférách, do nichž memoáry bezpochyby náležejí, se lze řídit zdánlivě jednoduchým pravidlem jednoho historika, jenž kdysi radil držet se zásady „padni komu padni“. A právě v tom může

být Gurevičova Historikova historie dobrým příkladem.

Martin Tichý

Jan KRÁTKÝ
Kluk z polenského zámku
na hranicích vlasti
 Oftis, Ústí nad Orlicí 2008, 200 s.

Paměti a deníky patří k oblíbeným literárním útvarům, zároveň však jsou i velice významným, i když specifickým historickým pramenem. Vždy jsou hlavně projekcí tvůrce a autorská stylizace je tak jejich nedílnou součástí. Nikdy nejsou objektivní, a to ani tehdy, když se autor o objektivitu skutečně poctivě snaží. Důležitou roli hraje, kdo a proč vzpomínkový text sepsal: jiné jsou paměti spisovatelů, jiné herců, vědců, politiků nebo techniků, přičemž psaní paměti a deníků se nevěnovali jen lidé vzdělaní či vysoce postavení, intelektuálové, politici či vědci, ale i obyčejní lidé píší své texty mnohdy neumělým, kostrbatým, neučesaným jazykem. Právě vzpomínky těchto „bezvýznamných“ lidí jsou pro poznání života našich předchůdců leckdy důležitější než vzpomínky lidí s vyšším vzděláním nebo z vyšších společenských vrstev. Tam, kde umělec či

intelektuál popisují stav své duše a své pocity, kde politik líčí úmorná politická jednání mající jen málo společného s reálným životem, jsou tito lidé naopak velmi konkrétní. „Velká“ historie v jejich podání ve většině případů zcela jednoznačně ustupuje historii „malé“, tedy přímým a osobním prožitkům a zkušenostem autora vzpomínek. Bez oné „velké“ historie to však přeci jen nejde, ta si, v podobě válek, politických a ekonomických zvrátů aj., nakonec najde cestu, jak zasáhnout do života každého, byť sebenepatrnějšího dince.

Jedním z takových svědectví je i práce bývalého příslušníka Pohraniční stráže Jana Krátkého. Zatímco výpovědi lidí postižených komunistickým režimem máme již k dispozici relativně dost (jiná věc ovšem je, kdo je dnes ochoten jim naslouchat), svědectví příslušníků represivních složek komunistického režimu je oproti tomu – pochopitelně – nedostatek. Každé takové svědectví je třeba přivítat, již proto, že dotyčná osoba v něm prezentuje své postoje a názory – mnohdy zcela odlišné od názorů našich – na nedávnou historii. S těmito názory nemusíme souhlasit, zcela jistě bychom je však měli brát v úvahu, a to nejen jako svědectví o jednom období našich moderních dějin, ale také jako výpověď o tom, že éru, kterou dnes celkem jednoznačně chápeme jako dobu úpadku a temna, můžou někteří naši spoluobčané, a přiznejme si, není jich málo, naopak vnímat jako dobu radostného mládí, dobu, kdy o něco usilovali, něco společně budovali a něčemu také společně věřili.

Vojská kariéra polenského rodáka Jana Krátkého, nar. 1929, byla, až na krátkodobé výjimky, spojena s jižními Čechami, kam v roce 1950 nastoupil jako voják základní vojenské služby do výcvikového střediska PS ve Vyšším Brodě. Po přijímači byl v roce 1951 odvelen k pohraniční rotě v Cetvinách jako zástupce velitele pro věci politické neboli tzv. politruk. V roce 1952 se stal vojákem z povolá-

ní a po absolvování bezmála roční školy v Kolodějích u Prahy, kde krátce působil i jako instruktor, se na vlastní žádost vrátil zpátky do služby na zelené hranici. Ve funkcích zástupce a později i velitele roty působil u pohraničních rot PS v Cetvinách a od roku 1958 na Krabonoši na Vitorazsku. Šedesátá léta však pro něho byla, stejně jako pro velkou část jeho vrstevníků, dobou postupného vystřízlivění. Jeho působení u PS vyvrcholilo v roce 1968 návrhem na zrušení funkce politických zástupců, což je na bývalého politruka pozoruhodný vývoj. V roce 1971 byl za svoji činnost v době pražského jara a za svůj postoj k okupaci vyloučen z KSČ a propuštěn ze služebního poměru u PS.

Krátký přišel na hranice v době, která byla pro budoucí podobu a charakter Pohraniční stráže zcela zásadní, protože se s konečnou platností přecházelo z policejního na vojenský způsob ostrahy státní hranice. Ve vzpomínkách přibližuje svůj život od nástupu vojenské služby, zajímavé je i jeho líčení pobytu na škole pro zástupce pro věci politické v Kolodějích a charakteristika instruktorů a funkcionářů Pohraniční stráže. O mnoha z nich nepíše příliš lichotivě a označuje je za lidi neschopné a málo inteligentní. Za zmínku také stojí, že přes úsek, který měla na starosti jeho rota, byl do Československa dopraven uнесенý Bohumil Laušman. Krátký byl podle svých slov svědkem jeho „návratu“ do Československa. Případů, kdy agenti československých tajných služeb přecházeli na druhou stranu, líčí Krátký více, stejně tak jako přechody agentů-chodců do a z Československa a pokusy lidí uprchnout před komunistickým režimem na Západ.

Velice negativně a jednoznačně odmítavě se vyslovuje o existenci drátěných plotů pod vysokým napětím a o minových polích rozmístěných v některých pohraničních úsecích. Tato, podle něho nesmyslná a krutá opatření zbytečně stála život mnoho lidí. Ve své knize uvádí několik kon-

krétních případů. Zajímavé také je, že v průběhu své služby Krátký podle všeho ztrácel víru ve smysl vojenské ostrahy státní hranice. V pasážích věnovaných šedesátým letům doslova píše, že byla v tomto rozsahu zbytečná, když přes hranice chodili jen kriminálníci, popletená a naivní mládež, dobrodruzi a občané NDR. Postupem času dospěl k přesvědčení, že stávající způsob strážení hranice je překonaný a bude nutné jej revidovat. Není ovšem jisté, nakolik se ve všech případech skutečně jedná o jeho dobové názory a nakolik se do nich promítá pozdější vývoj.

Knihla je plná historek, někdy dost bizarních, ze života pohraničí padesátých a šedesátých let minulého století, kde v té době žila pestrá směsice obyvatelstva, složená ze zbytků neodsunutých Němců, novousedlíků přicházejících z různých koutů bývalého Československa i ze zahraničí (SSSR, Rumunsko). Vypovídají o způsobu, jakým se tito lidé dokázali, nebo naopak nedokázali sžít s novými podmínkami. Poutavý je popis poměrů na Vitorazsku, které bylo v době druhé světové války součástí Třetí říše a kde mnoho místních sloužilo za války u wehrmachtu. Zajímavé je Krátkého líčení událostí roku 1968, tak jak je prožívali příslušníci československé brigády PS. Po srpnové okupaci Krátký pomáhal, alespoň to tvrdí, několika lidem přes hranice. Jmenuje především tehdejšího předsedu K 231 Brodského, na kterého však nevzpomíná v dobrém. Brodský se měl údajně později v Rakousku zmínit, že mu přes hranice pomáhal velitel roty Krabonoš, což pak bylo mimo jiné jedním z důvodů vyloučení Krátkého z KSČ a jeho vyhazovu od PS.

Ke své minulosti zaujímá Krátký značně rozpolcený postoj. V jeho líčení zaznívá neskrývaný tón hrdoosti na příslušnost k pohraničnickům, kteří byli vždy považováni za elitu československých ozbrojených a bezpečnostních sil. Připomíná své úspěchy ve službě; například píše, jak se mu po příchodu na Krabonoš podařilo přeměnit údajně jednu z nejhorších

rot českobudějovické brigády s otřesným personálním obsazením ve vzorovou rotu. Služba na hranici je pro něho směs nostalgie a romantiky, jako vášnivý nimrod a rybář opěvuje krásnou, nedotčenou přírodu Novohradských hor a povodí Lužnice.

Na druhé straně píše o svých pochybách, o tom, že on a ostatní příslušníci PS nesloužili dobré věci a že stáli na nesprávné straně. Viny za to však nepřisuzuje režimu či komunistické ideologii, nýbrž době. To, že dobu dělají i lidé a že on sám v pozici politického pracovníka a velitele rot Pohraniční stráže patřil k těm, kteří se jako příslušníci stranického a represivního aparátu aktivně podíleli na její podobě a určovali její charakter, si zase až tolik nepřipouští. Služba u PS byla nepochybně těžká a náročná a ti, kdo ji absolvovali, byli vystaveni značnému fyzickému a psychickému tlaku, to však nic nemění na zruďné podstatě tohoto nesmyslného systému, který ze státu udělal obrovskou věznicí, hranice obehnal plotem napuštěným elektrickým proudem a nechal je hlídat po zuby ozbrojenými vojáky, aby odtud nikdo nemohl utéct. Můžeme s klidem říct, že tito muži v žádném případě nesloužili dobré věci.

Přes všechny uvedené výhrady je nutné si vážit toho, že Jan Krátký chtěl a také dokázal projít určitou sebereflexí. Vývoj, který prodělal, je skutečně obdivuhodný a jeho snaha vyrovnat se s minulostí je sympatická. Velká část jeho vrstevníků a bývalých kolegů něčeho takového schopna nebyla. Lze mu samozřejmě vyčítat, že zůstal stát jakoby na půl cesty, otázkou ovšem je, zda po něm vůbec můžeme chtít víc a jestli je vůbec možné, aby škrtl několik desítek let svého života. Ať již se to někomu líbí, nebo ne, pravdou zůstává, že službě na hranicích obětoval skutečně nejlepší léta svého života, a přes všechny výhrady, které ke svému povolání měl, se v něm se vši pravděpodobností cítil spokojen. Další věc je, že nebyl sám, takových lidí, kteří sloužili systému jako on, byli statisíce, což není

jejich obhajoba, ale konstatování. Pro poznání struktury a povahy komunistického režimu, toho, jaký byl, na jakém základě spočíval a jak vlastně fungovala komunistická společnost, je však bližší poznání této velmi početné skupiny „obyčejných“ občanů zásadní.

Jan Krátký podal zajímavé svědectví o své službě u bývalé železné opony a umožnil nám nahlédnout do zákulisí jedné z represivních složek tvořících oporu komunistického režimu. Každému zájemci o novodobou historii a dějiny Pohraniční stráže jeho knihu doporučuji.

Libor Svoboda

Lukáš Kašpar
Český hraný film a filmáři za protektorátu. Propaganda, kolaborace, rezistence.
Libri, Praha 2007, 496 s.

Na knihu Lukáše Kašpara o protektorátním hraném filmu jsem se velmi těšil, takže jsem si ji pořídil (za nemalou částku 490 Kč) hned po jejím vydání, aniž bych čekal na případný recenzní výtisk. Bohužel, Kašparova kniha zůstala mému (možná neúměrnému) očekávání leccos dlužna.

Přítom na první pohled působí slibně, atraktivně. Navíc je vybavena

poměrně kvalitními fotografiemi. Ano, filmová publikace by o ně neměla být ochuzena. Sám dobře vím, že jejich zajištění není vůbec snadné; naráží na autorskoprávní, finanční a další problémy. Zejména asi nakladatelství tedy zaslouží uznání – ovšem jen za předpokladu, že se mu ony problémy skutečně podařilo vyřešit, že si fotografie prostě „nevypůjčilo“ (např. z Jirasových knih o Barrandovu, potažmo ze sbírek NFA).

Další pohled každopádně odhaluje zásadní nedostatky. Především, u publikace, která si klade za cíl zmapovat hraný film protektorátního období (1939–1945), je neodpuštělná absence jmenného rejstříku a rejstříku filmů. Totéž platí o „radikální“ redukci poznámkového aparátu. Nicméně si uvědomuji, že hlavní díl viny asi nenese autor, ale (pro změnu) nakladatelství.

Kniha sestává ze čtyř základních tematických oddílů: 1/ Propaganda (ve Třetí říši a v protektorátu), 2/ Kolaborace (českých filmářů), 3/ Projevy rezistence v české kinematografii a 4/ Divák v protektorátním kině. Pasáže věnované říšské kinematografii, nacistické filmové propagandě, jsou převážně pouhou kompilací, navíc nedůslednou (s pominutím některých novějších prací). Kapitoly o kolaboraci českých filmářů se již sice zakládají na autorově práci s prameny, ale problém spočívá v charakteru těchto pramenů a ještě spíše v autorově nedostatečně kritickém přístupu k nim. Jedná se o dokumenty vzešlé z činnosti poválečných mimořádných lidových soudů, trestních nalézacích komisí a disciplinárních komisí stavovských organizací a potom o memoárovou literaturu (O. Vávra, A. Mandlová, L. Baarová). Žádný z těchto informačních zdrojů nelze pokládat za bezvýhradně spolehlivý. Autor z nich přesto někdy čerpá neopatrně. I velmi problematice citované výroky nechává bez kritického komentáře.

Dále se musím zastavit u kapitoly, v níž se Lukáš Kašpar zabývá Prag-Filmem. Na dané téma vznikla v roce

2002 na Katedře filmových studií FF UK diplomová práce (dosud nepublikovaná) Terezy Dvořákové: *Prag-Film (1941-1945). V průniku protektorátní a říšské kinematografie*. Kašpar si uvedenou prací nesporně vypomáhá (s. 248, 252-254, 258: pasáže o filmové tvorbě Prag-Filmu – včetně obsahu filmů a jejich hodnocení – jsou téměř doslova opsány), ale této skutečnosti neodpovídá příslušný poznámkový aparát (obsahuje jediný, navíc polemický odkaz). Podobně si Kašpar od Dvořákové „vypůjčil“ i část příloh (s. 460-465: filmografie Prag-Filmu).

Kašparova kniha je vlastně publikovanou zkrácenou verzí disertační práce, tedy stěžejního vědeckého díla, které musí splňovat ty nejvyšší odborné, ale i etické požadavky. Kniha dokonce obsahuje kapitolu o sváru „morálky a umělecké svobody“ (s. 270-278). O to překvapivěji působí, když se čtenáři (včetně školitele a oponentů) disertace (už nikoli knihy) dostává následujícího, evidentně nepravdivého ubezpečení: „Vzhledem k uvedeným pracím považuji za důležité zmínit to, co zůstalo v odborné literatuře dosud nepovšimnuto či jen letmo zmíněno a čemu jsem se mimo jiné věnoval v této disertační práci. [...] Téměř úplně nepovšimnuta zůstává činnost Prag-Filmu a české filmové kritiky v období okupace, čemuž jsem se věnoval v souvislosti s kolaborací českých filmových pracovníků. Tato témata by ale zasloužila obsáhlejší studie.“

Kniha (stejně jako disertace) ovšem nabízí i opravdu původní a přínosné pasáže. V rozbořech samotných filmů autor dokazuje svou kulturně-historickou erudici, myšlenkovou invenci i argumentační a stylistickou zdatnost (zúročuje zde své žurnalistické vzdělání i praxi). Daří se mu především postihnout aspekty protektorátní filmové propagandy (krev a půda, povinná práce, oběť pro rodinu atd.).

Poslední část věnovaná divácké recepci mohla celé dílo zlatě korunovat. Tato příležitost ale zůstala až nepochopitelně nevyužita.

Odpovědný redaktor měl asi opravit překlepy v osobních jménech (např. režisér Němec je Jan, nikoli Jiří) a další drobné chyby. Spousta větších nepřesností či nedostatků jde však na vrub samotného autora.

Už jsem se zmínil o problému meoárové literatury. Autor sice v úvodu vyhlašuje, že k ní hodlá přistupovat nanejvýš obezřetně a kriticky (s. 26nn), ale při vlastní práci s těmito zdroji se pak svých správných předsevzetí příliš nedrží. (Navíc ani nevyužívá všech dostupných pramenů, např. těch pamětí A. Mandlové, které vyšly v torontském Sixty-Eight Publishers a které jsou faktograficky nepřehlédnutelně obsáhlejší.) V kapitolách o kolaboraci nechává bez korigujících komentářů celou řadu nepřesností v citovaných výpovědích (viz např. s. 241n: bagatelizace Prag-Filmu ve vzpomínce ředitele Nationalfilmu Karla Feixe). Zato informuje o milostném životě řady filmových celebrit (zejména Lídy Baarové), o (údajně) homosexualitě předního producenta a dvou významných režisérů, o tom, kdo byl závislý na kokainu, kdo se kde opil atd.

Jisté rozpaky vzbuzuje také archivní výzkum. Opravdu autor navštívil německé archivy (jak tvrdí na s. 29), např. Bundesarchiv Koblenz (s. 396)? Proč tedy necituje z jejich pramenů?

Zjednodušeně a nepřesně autor líčí Goebbelsovy teorie i praktické kroky směřující k ovládnutí německé kinematografie. (Není např. pravda, že teprve Goebbels zavedl cenzuru – s. 44). Nejinak nastiňuje i institucionální rozměr této státní (a stranické) monopolizace. UFA (Universum-Film a.s.) nevznikla v roce 1942 (s. 45), ale už v roce 1917. Roku 1942 vznikl UFI (Ufa-Film s.r.o.), jehož součástí byla mj. UFA, ale i řada jiných společností. Tento státní concern ale nepozřel „všechny německé produkční společnosti“ (co třeba produkce Leni Riefenstahlové?). Říšský film ve skutečnosti nikdy nebyl stoprocentně státní.

Ani další pasáže o nacistické filmové propagandě nejsou ušetřeny

větších či menších omylů: „Od května 1940 byla celková délka promítaných týdeníků prodloužena z původních 20 na 40 minut...“ (s. 49). Ne, jen některé byly delší. „Zpočátku nacisté točili uvedené bombastické propagandistické filmy...“ (s. 53). Ne, šlo často o soukromé, malé produkce. „Produkce nepolitických zábavních filmů byla zprvu pro nacisty ryze komerční záležitost...“ (s. 57). Ne, v mnoha případech šlo primárně o nepřímou propagandu (což ostatně sám Kašpar tvrdí na s. 53). K „neobvykle velké návštěvnosti“ (s. 96), kterou měl v Čechách zaznamenat antisemitský film *Žid Süß*, by se slušelo podotknout, že vůbec nebyla neobvyklá, neboť podobně velká byla v celé (nacisty okupované) Evropě.

Nemá smysl, abych v tomto postupném výčtu pokračoval. Raději přeskočím do části věnované rezistenci. „České úřady postupně ztrácely na dění v kinematografii jakýkoli vliv“ (s. 357). To je dosti přehnané. České úřady s úspěchem podporovaly český film finančně, v rámci Českomoravského filmového ústředí se organizovaly kurzy pro filmaře, vznikla knihovna, archiv, vydávala se řada knih. Dobře fungovala dramaturgická pomoc, pořádaly se soutěže o nový filmový námět atd. atd.

Seznam literatury působí nevyváženým dojmem; obsahuje např. zastaralé Sadoulový Dějiny filmu (vydané v roce 1958 – sic), ale chybí v něm nejnovější literatura k tématu. Také přílohy jsou poskládány bez jasných kritérií výběru. Místo některých ze sekundární literatury převzatých textů se tu mohly objevit dosud nepublikované důležité materiály. Vůbec sem nepatří životopisy Herberta von Karajana a Václava Talicha.

Na závěr je třeba říci, že disertační práce Lukáše Kašpara asi ještě neměla jít do tisku. Zjevně talentovaný mladý historik (a publicista) její vydání uspěchal. Zůstal v půli cesty, u polotovaru. Nevadí, chytrí se chybami učí. A kniha o protektorátním filmu dokazuje, že její autor chytrý je. Navíc umí psát. V tuzemské his-

torické obci to zdaleka není častá kombinace. A za vzácny tu stále platí rovněž zájem o problematiku filmu a dějin. Myslím, že L. Kašpar má předpoklady k tomu, aby při výzkumu této dosud málo probádané oblasti došel daleko. Zatím učinil poněkud nejistý, ale přesto významný první krok. Škoda hlavně etického zakolísání ve vztahu k cizím duchovním statkům (práce filmové historičky T. Dvořákové o Prag-Filmu).

Petr Kopal

Srpen 1968

MP3, 10 hodin komentovaných originálních nahrávek

Autor, režie, střih: Marek Janáč

Odborná spolupráce:

Oldřich Tůma

Radioservis a. s. 2008

Československý rozhlas, který hrál při srpnových událostech roku 1968 mimořádně významnou roli, vydal prostřednictvím svého nakladatelství Radioservis jako připomínku čtyřicátého výročí okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy unikátní kompaktní disk obsahující zvukové nahrávky z rozhlasového archivu většinou z let 1968–1969.

Po prologu shrnujícím události, jež předcházely lednu 1968, následují chronologicky seřazené nahrávky vzniklé při různých příležitostech a za různým účelem. Nalezneme zde množství záznamů, od nejstarší zprávy o zvolení Alexandra Dubčeka prvním tajemníkem ÚV KSČ přes relaci o ustavující schůzi KAN, praktikách

padesátých let, Akčním programu ÚV KSČ, abdikaci prezidenta Novotného po komentář k událostech kolem legendárního hokejového utkání ČSSR – SSSR v březnu 1969. Ze záznamů k nám promlouvá řada tehdejších politiků, aktérů pražského jara, umělců (Ludvík Svoboda, Josef Smrkovský, Gustáv Husák, Alexander Dubček, Darek Vostřel, Jiří Štuchal, Jaroslav Brodský, Jan Procházka a další) i obyčejných lidí.

K cédéčku je připojena nahrávka z 16. 7. 1992, na níž tehdejší československý prezident Václav Havel předčítá z tzv. zvacích dopisů, a vzpomínka spisovatele Ludvíka Vaculíka z roku 2008 na vznik textu 2000 slov. Součástí CD jsou i písně Marty Kubišové, Karla Kryla, Petra Ulrycha, Milana Chladila a dalších interpretů (Modlitba pro Martu, Bratříčku, zavírej vrátka, Zachovejte klid...), ukázky z rozhlasové četby, satirické scénky, nahrávky z estrád i záznamy událostí, které mají dokreslit a evokovat atmosféru tehdejší doby (přímé přenosy z olympijských her v Mexiku, kde gymnastka Věra Čáslavská získala čtyři zlaté medaile, a zprávy o přistání Američanů na Měsíci). Na závěr je připojeno sedm příběhů nejbližších příbuzných obětí sovětské okupace (s výjimkou vzpomínky Václava Havla na jeho účast na libereckém rozhlasovém vysílání). Nahrávky svým komentářem doplnili ředitel Ústavu soudobých dějin AV Oldřich Tůma a komentátor českého rozhlasu Jan Petránek.

K CD je jako doprovodný text připojena malá knížečka rozčleněná na několik kapitol. V první jsou ve stručnosti chronologicky popsány události od přistání prvních sovětských vojenských letadel na ruzyňském letišti večer 20. 8. 1968 až po zatčení vedoucích představitelů státu v ranních hodinách 21. 8. 1968 a jejich únos do Moskvy, v krátkosti je zmíněn i plán na osvobození zajatých členů vlády. V následujících kapitolkách je vylíčen politický vývoj v Československu, který předcházal vpádu okupačních vojsk, a brutální potlačení pro-

testů při prvním výročí okupace. Důležitou součástí doprovodného textu jsou stručné životopisy vybraných aktérů pražského jara a okupace (Vasil Biľak, Leonid Iljič Brežněv, Alexander Dubček, Alois Indra, Jan Palach ad.) a konečně seznam těch, kteří za vpád cizích armád zaplatili tu nejvyšší cenu, jíž je vlastní život. U každé oběti je uvedeno datum narození a příčina a datum smrti.

Z některých nahrávek běhá mráz po zádech, ať již jsou to živé záznamy z prvních dnů okupace nebo celý blok věnovaný tragické smrti Jana Palacha. Naopak jiné vyvolávají, alespoň u mne, stav skutečného fyzického odporu. Jedná se především o nahrávky vzniklé po odvolání Dubčeka z funkce prvního tajemníka, tedy od dubna do září 1969. Čiší z nich mocenská arogance a sebevědomí nastupujících normalizátorů, kteří dávají halasně najevo svou připravenost vyřadit si účty se všemi, kdo se aktivně podíleli na obrodném procesu v roce 1968, i s těmi, kdo by snad chtěli bránit „stabilizaci“ a „normalizaci“ politických poměrů (projevy Gustáva Husáka), i farizejství lidí, kteří ještě před necelým rokem patřili k symbolům pražského jara (Oldřich Černík, Alexander Dubček). Jazyk nastupující normalizace je skutečně mimořádně odpudivý, zejména komentáře událostí, které se sebehly při prvním výročí okupace, jsou názornou ukázkou lživé komunistické propagandy a zároveň svědectvím toho, jak hluboko v té době klesla česká rozhlasová žurnalistika. Jména lidí, jež tyto „komentáře“ psali a pronášeli, by dle mého názoru neměla být nikdy zapomenuta.

Bylo by možná dobré, kdyby podobně byly vydány nahrávky vztahující se k výročím dalších momentů z našich novodobých dějin (např. Charta 77, listopad 1989, únor 1948 aj.). Samozřejmě pokud se zachovaly.

Podle mého názoru se jedná o jeden z nejlepších „osmičkových“ počínů. Každému, kdo by si chtěl připomenout atmosféru konce šedesátých let, mohu vřele doporučit.

Libor Svoboda